

22. Որ ասիցէ ցեղբայր իւր յիմար. պարտաւոր եղիցի ատենի:
2, 16. Երեւեսցին մարդկան թէ պահիցեն.
34. Շատ է աւուրն չար իւր.
Ը, 1. Գնացին զկնի նորա ժողովուրդք:

Ահա նոյն և նման կնիքը Ոսկեդարոս հոս և Ե. դարու բոլոր գործերուն մէջ:

Յունարան դպրոցը որ յատկապէս բայեւրու նոր կերտուածք մ'ընդգրկեց (նկրածեմ, պարփակեմ, թաղադրեմ եւն) և նախադասութեան պիւրկ, կուռ և յատկան վսեմութիւնը կորսնցուց 2-ժ-Գ. դարերու շրջանին, թողուց սակայն որ ոսկի լեզուն մնայ անաղարտ իր գեղով՝ Աստուածաշունչին և բոլոր նախնեաց գործերուն մէջ:

Շուրջ ութ կամ ինը դար, այսինքն է 435-1300 մեր Հայրերու բարեպաշտ սրբտերէն յարգուեցաւ ու երկրպագ ձեռքերով գրուեցաւ և օրինակուեցաւ ոսկեղէն դարու այդ հարստութիւնը ամբիժ և անաղարտ: Վերջին դարէն սկսեալ է որ մեր

ՈՍԿԵԴԱՐՈՍ ԹԱՐԳՄ. (հր. Բագրատ. 1860)

- 2, 35. Ի բազմութեան ծերոց կացջիւր և որ իմաստունն է՝ ի նա յարեալիւր:
ԺԱ, 19. Յասեւ նորա՝ թէ գտի հանգիստ և այժմ կերայց ի բարութեանց իմոց:
ԺԶ, 35. Իրաւամբք Տեառն գործք նորա ի սկզբանէ յարաբերութենէ նոցա զատոյց զմասունս նոցա: Զարդարեաց... զգործս իւր և զպետութիւնս նոցա յազգս նոցա:
ԻԱ, 29. Ի բերան յիմարաց սիրտ նոցա. ի սիրտ նոցա բերան նոցա:
ԻԳ, 2. Ո՞ր կացուցանէր ի վերայ մտաց իմոց լլկանս և ի վերայ սրտի իմոյ խրատ իմաստութեան:

- ԼԸ, 37. Եւ ոչ պանդխտեսցին և ոչ շրջեսցին և յեկեղեցւոյ յառաջ մտանիցեն:

Երախտապարտ ենք ներշնչումին և կըտակին զոր աւանդեց Միթար իր աշակերտներուն, որոնք յանձին Զօհրապի և Բագրատունիի՝ վերստին Հայ Ազգին շնորհեցին մեր Նախնեաց ոսկեղէն լեզուն Աստուածաշունչին մէջ, ինչպէս Եզնիկի և ուրիշներու գործերով, մերժելով ի սպառնալից թողուական խաթարումները:

Հայութեան պարտքն է չպարծիլ միայն Ոսկեդարու չքնաղ լեզուով և Աստուածաշունչով, այլ ինչպէս քաղաքակիրթ Եւրոպան պաշտամունքով մը կը մշակէ յոյն

- ԺԶ. Որ ոք ասիցէ զեղբայր իւր ոսկա՝ պարտաւոր եղիցի ժողովուրդեան:
Ի. Երեւեսցին մարդկան պահողք.
ԻԲ. Շատ աւուր՝ իւր չարիքն:
ԻԵ. Զհետ չոգան նորա ժողովուրդք

լեզուի մարգարիտներէն չհասկցողներ՝ ուզեցին գարեհատիկներով փոխանակել զանոնք, և ունեցանք ունիթոսական աղճատումները, որոնք ոչ միայն գործածական լեզուն այլ նաեւ այդ խորթ և անկիրթ ձեւերով ապականեցին Աստուածաշունչի ոսկեղէն հայերէնը: Այդ այլանդակ լեզուով էր որ ապա Ոսկան Վ. ալ, 1666ին, չգտնելով ՍԻՐԱՔԻ թարգմանութիւնը իր տրամադրութեան տակ ունեցած գրչազիրներուն մէջ, ձեռք զարկաւ զայն թարգմանելու լատիներէնէն: Փորձիկ նմոյշը զոր հոս կու տանք՝ կարծեմ մեր լեզուին մէջ ամէնէն համբալին անգամ ցոյց պիտի տայ որոշ զանազանութիւնը նախնեաց ոսկոյն և ունիթոսներու աղմակաւթաւ երկարին:

ՈՍԿԱՆԵԱՆ ԹԱՐԳՄ. (1666)

- Դեր բազմութեան ծերոց նրբահայեաց կաց և իմաստութեան նոցա ի սրտէ շարալեաց:
Նայում զոր ասէ. գտի զհանգիստ և այժմ կերից ի բարեաց իմոց:
Ներ իրաւանց Աստուծոյ գործք նորա ի սկզբանէ յարաբերութենէ նոցա զատոյց զմասունս նոցա: Զարդարեաց... զգործս իւր և զպետութիւնս նոցա յազգս նոցա:
Ի բերանն ժորոսաց սիրտ նոցա և ներ սըրտում իմաստնոց բերան նոցա:
Ո՞ր վերակացուցէ ի խորհեցման իմոյ զպատուհաս. և ի սրտի իմում զմակացութիւն իմաստութեան:
Զի սանձարձակ՝ այսպէս և բարեկամ կատակող, ենթ ամենայնի հեծնողի խնջայ (!!!)
Եւ ոչ բնականան և ոչ ներաշրջին և յեկեղեցիս ոչ արտակայթեսցէ:

և լատին լեզուն՝ նոյնն ընենք և մենք ազգովին նկատմամբ մեր Նախնեաց լեզուին, որ ոչ միայն յարգելի է որպէս ոսկեղէն ժառանգութիւն, այլ նաեւ մեծապէս հաճոյալի է և կրթիչ և բանալի՝ ըմբռնելու համար Ս. Գիրքն և ամբողջ Նախնեաց մեզի կտակած ոսկեղէն ամբաւ ժառանգութիւնը, հուսկ օգտակար է աշխարհաբարն օրրատօրէ յղկելու, ազնուացնելու և յաւէտ ճոխացնելու իր ձեւերով և բառամթերքով:

Հ. ԵՂԻԱ ՓԵՋԻԿԵԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶԻ 1500Ա.ՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԸ

ՎԵՆԵՏԿՈՅ ՄԷՋ

ԱՐԻՁԻ Մուրաթեան Վարժարանի կազմակերպած շքեղ հանդէսէն վերջ՝ Միթարեան Ուխտս Վենետիոյ մէջ ալ՝ անցնող տարւոյս վերջալոյսին՝ պանծացուց մեր մեծ դարադարձի յիշատակը արժանաւոր տօնախմբութեամբ: Ու Տոժերու չնաշխարհիկ քաղաքը իր եկեղեցական ու քաղաքակրթական պետութեամբ անկեղծ ու խանդավառ իր մասնակցութիւնը բերաւ մեր գրական մեծ յաղթանակի տօնին, ինչպէս արձագանգեցին տեղական թերթերը լայն սիւներով:

Եթէ դիւրին չէր քաղաքին բազմութեան ու հեռաւորներուն՝ ամփոփուելու Ս. Ղազարու մէջ, սակայն Ուխտս գիտցաւ այն օրը Վենետիկը զեղուլ իր ծէսի փառքով, իր Գրի ու Գեղարուեստի հազարամեայ անգին նշխարներով, իր ամբողջ պատմական — գրական աւանդութեամբ, իր վերածնունդի չքնաղ յաղթանակներով:

Ու ամբողջ օր մը նուիրուեցաւ մեծ Յորեւանին, հանդէսներու քառեակ զրուագով:

Գեկտիմբերի 15-ն էր: Տոժերու ոսկեծեղուն, անմահ տաճարը կարծես կրկնակի չքնաղ ու պայծառ էր այն օրը: Անոր արեւելեան պերճանքին հետ կը խառնուէր արեւելքի ծէսն ալ իր ճոխ ու գունեղ հանդերձներով, սպասներով, ու աղօթական մեղմորոր երգերով: Հայկական ձայնաւոր պատարագ կը մատուցուէր Ս. Մարկոսի տաճարին մէջ:

Եւ ինչ անզուգական բախտ և զուգադիպութիւն: Աստուածաշունչի կամ Աւետարանը, որ բացուեց ըրած էր Յորեւանական

րանի հայացման յաղթանակը տօնել նոյն ինքն Աւետարանագիր Ս. Հեղինակի շիրմին վրայ, ուսկից անշուշտ հրճուեցան անոր սուրբ նշխարները՝ ի լուր իր իսկ բերնէն ու զրչէն ելած պատգամներուն՝ որոնք հոն հայերէն արձագանգեցին ոսկի կամարներուն տակ: Եւ իսկապէս Հայ ծէսը այն օրը Ս. Պատարագի մէջ Ս. Մարկոսի Աւետարանը կը կարդար:

Պատարագիչն՝ Ուխտիս ընդհ. Աբբա-հայրն էր. ամբողջ դասը կը փայլէր հայ սարկաւազներու և դպիրներու շքեղ հանդերձներէն: Ս. Ղազար ու Մուրատ-Ռա-փայէլեան Վարժարան հոն էին ամբողջութեամբ:

Ու մայր տաճարին եկեղեցական դասը՝ հանդերձ օգն. եպիսկոպոսով հոն ներկայ էր պաշտօնապէս ի տես հայ ծէսին՝ որ այնքան բարեպաշտիկ ու սիրելի է իրենց:

Աղօթաւոր խումն բազմութեան մէջ խառնուած էին մեր ազգայինները՝ Վենետիոյ և Լիտուի փոքր գաղութը:

Պատարագի աւարտին տեսայ զոհունակ դէմքեր որ այդ պահուն մոռցած մեր տըխուր օրերը, անձնական մեծ կորուստները՝ Հայ ցեղին շահած հինաւուրց անընման յաղթանակով խրոխտ ու արբելի կը թուէին:

Տեսայ զերագոյն սփոփանքով ու սիրով յուզուած սրտեր՝ որ կ'արտասուէին: Երջանիկ էին մասնակցելով այդ նուիրական տօնին: Ատոնց մէջ էր և Տիկին Մուրացան:

Ժամը 11-ին աւարտած էր ձայնաւորը, որ բացուեց ըրած էր Յորեւանական

տօնին և գոհութեան գերագոյն ցոյցը կը դառնար երկնքի ու մարդկութեան առջև:

Մանաւանդ ծէսերու սրբագոյն այդ մասը՝ ինքն իսկ հարազատ ծնունդն էր Ոսկե-դարու յաղթանակին՝ Ս. Գրքի հայացման, որով և հայացման մեր ծէսին:

Գրական — գեղարուեստական հանդէսը՝ իր երկեակ մասերով կատարուեցաւ Մու-րատ-Ռափայէլեան հարիւրամիայ հաստա-տութեան ծոցին մէջ:

Զուտ հայկական մասը կատարուեցաւ վանքիս և վարժարանի բնակչութեան շրջ-ջանակին մէջ, որքան ընտանեկան նոյն-քան խանդավառ ցոյցերով:

Աշակերտութիւնն ուղերձով ու արտա-սանութիւններով երախտագիտութեան և զմայլանքի արտայայտութիւններ ըրաւ անմահ թարգմանիչներուն, անոնց գործին մեծութեան և փրկարար հետեւանքներուն: Վարժարանին յարգելի Տեսուչը Հ. Քե-րոբէ վ. Զրաքեան՝ կուռ բանախօսութեամբ մը գծեց Սահակի ու Մեսրոպի տեսիլն ու ստեղծագործութիւնը, որուն նուիրա-կանութիւնն աւանդուած է դարէ մ'ի վեր այդ Հաստատութեան մէջ սնած ու զար-գացած հարիւրաւոր հայ սերունդներուն՝ որոնք ազգին լուսատու ջահեր հանդիսա-ցան՝ Մեսրոպի, Սահակի և Մխիթարայ անունով մեծցած:

Ու խօսքերը կը վերջացնէր ուրախ և շնորհակալու՝ նախ Ուխտիս Ընդհ. Աբ-բահօր և միւս Հայրերուն որ Վարժարանը կը պատուէին Յոբելեանի մեծ տօնով, ապա վարժարանիս Ֆրանսերէնի ուսուցիչ հայազէտին՝ որ բաց ի հայերէնն եռան-դով և յաջողապէս ուսանելու՝ գեղեցիկ զիտումն ունէր իր Ֆրանսացի ազգակից-ներուն ալ զայն սորվեցնելու, սատարե-լով այսպէս մեր լեզուի ծաւալման:

Այն ատեն, իսկական անակնկալով մը՝ որ ամէնուն ուրախութիւն և հեղինակին յուզում պատճառեց՝ Հ. Եղիա Փէչիկեան խանդավառ մաղթանքով ներկայացուց հա-սարակութեան յիշեալ հայազէտ Ֆրանսա-

ցի, ուսուցչին՝ Պրն. Ֆրեմերիք Ֆեյտի-հայ-Ֆրանս. քերականութիւնը ճիշդ այն օր լոյս տեսած Ս. Ղազարու տպարանէն և որով լաւագոյն նուէրը կ'ըլլար մեր անմահ թարգմանիչներուն այդ պատմա-կան ու նուիրական յորելեանի օրը:

Ծափերու և ուրախութեան բաժակնե-րու մէջ՝ ոտք ելաւ յարգելի ուսուցիչը և յուզուած շնորհակալութիւն յայտնեց հայերէն լեզուով՝ անոնց որ հեղինակ-ներն են այդ լեզուին և անոնց որ սա-տարած էին իր գործին հրատարակու-թեան, և ինքն զինքն անհունօրէն երջա-նիկ կը համարէր որ մեծ Յոբելեանի յի-շատակով կը մկրտուէր իր Ֆրանսահայ քերականութիւնը, որ իսկապէս արժէքա-ւոր գործ մ'է ընտիր ոճին, խոր թափան-ցողութեան հայ աշխարհաբար լեզուի իս-կական բնոյթին և կազմին մասին, ինչ-պէս սուր զիտողութիւններուն և նուրբ անդրադարձութիւններուն՝ որոնց շատ քիչ կը հանդիպինք նոյն իսկ երկարամեայ փորձով հեղինակութիւն ստացած հայ քե-րականութիւն յօրինողներուն քով:

Ապա Վարժարանի Ֆրանս. լեզուի և մատենագրութեան միւս ուսուցիչը՝ Հ. Պրաշէ, հետեւեալ ամփոփ ուղերձն ըրաւ հոետորական ոճով մը՝ որ Ֆրանսացիին մենաշնորհն է.

«Թոյլ տուէք որ ձեր այսօրուան տօնախմ-բութեան բերեմ ես Վաթողիկէ Ֆրանսայի յար-գանքը:

Կ'ուզեմ յիշել նախ որ Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան հազարհինգարեւա-մեայ տարեգարձը անցեալ դարնան տօնուեցաւ Բարիզի մէջ և հանդիսաւոր արարողութեան նախագահեց ծիրանաւոր Վերտէ:

Արդարացի է որ այդպէս դէպք մը տօնուի: Աստուածաշունչ գիրքը թարգմանել սովորա-կան աշխատանք մը չէ: Մեծ գործ մըն է իր ունեցած փափուկ հանգամանքին և պահան-ջած տաժանելի աշխատութեան համար: Նման-օրինակ գործեր բազմաթիւ չեն եղած Քրիս-տոնէութեան առաջին դարերու պատմութեան մէջ: Ունինք յունարէն Եօթանասնիցը (Թարգ-մանութեամբ Պտղոմէոսի հրամանով Ալեքսանդրիոյ

մէջ հրեայ եօթանասուն գիտուններէ): Ունինք դարձեալ Ասորական թարգմանութիւնը, յետոյ Վուլկադան՝ Աստուածաշունչի լատիներէն թարգմանութիւնը (Ս. Հերոնիմոսէն կատա-րուած և Տրիդենդեան Ժողովէն միակ կանոնա-կան յայտարարուած):

Հուսկ ունինք Աստուածաշունչ գրքին հայե-րէն թարգմանութիւնը, որու հազարհինգնա-րիւրամեայ տարեգարձը կը տօնէք այսօր:

Հանճարեղ և իրաւամբ Աստուծմէ ներշնչեալ գաղափար մը ունեցած են ձեր երկու մեծ հայ-րենակիցները, Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոբ, թարգ-մանելով Աստուածաշունչը հայերէնի: Որովհե-տեւ Հայաստան ունենալով յատուկ ծէս մը, և աղօթքներն ու եկեղեցական արարողութիւնները ազգային լեզուով կատարելով, պարտաւոր էր ունենալ նաեւ նոյն լեզուով Աստուածաշունչ գիրքն ալ, Ժողովրդեան մէջ ծաւալելու հա-մար հաւատքն և բարեպաշտութիւնը:

Որով անհուն եղաւ ձեր Նախնեաց ուրախու-թիւնը երբ 435էն սկսեալ կրցան ընթերցու-լ և խոկալ Աստուածաշունչը հայերէն լեզուով: Ու չեմ կարծեր սխալիլ ըսելով թէ այդ հա-նապազօրեայ ընթերցումէն ծծեցին այն խան-դավառ և բոլորովին քնարերգակ հաւատքը, որ պտտրաստեց զիրենք յօժարակամ ընդունելու անողորմ դրացի ազգերէ, պարսիկ կամ տաճիկ, հալածանքն և մարտիրոսութիւնը: Ինչպէս կրնային վեհանախաբար չմեռնիլ իրենց հաւատ-քին համար որոնք որ Ս. Գրքին վրայ խոկալով կերտած էին բարձր ու աղնուական ոգի մը, պատարուն կրօնքի և արիւնթեան սիրով, ինչ-պէս էր Նահապեաններուն և Առաքեալներունը. ոգի մը բոցարձարձ այն աստուածային սիրով՝ զոր կը շնչենք Ս. Գրքի ամէն մէկ էջէն:

Բայց պատշաճ էր որ այս հազարհինգհարիւ-րամեայ տարեգարձը տօնուէր մասնաւորապէս ձեզմէ, Մխիթարեան Յարգելի Հայրեր: Միթէ դուք չէք որ մեծապէս նպաստեցիք հայ Աս-տուածաշունչ Գրքին ծաւալման ձեր կատարած հրատարակութիւններով, ինչպէս է ձեր մեծ Հիմնադրին Մխիթարայ տպագրութիւնը՝ շքե-ղօրէն զարդանկարուած վենետիկեան արուես-տով. ասոր հետ յիշեմ Զօհրապինը՝ տակաւին միակը իր տեսակին մէջ՝ իբր քննական հրա-տարակութիւն ձեռագիրներու տարբերակներով: Եթէ թուեմ հրատարակութիւնն ալ հելլենա-դէտ Բաղրատունիին՝ որ սող առ սող բազդա-րած է հայերէնը յոյն բնագրին հետ, քիչ շատ ամբողջապէս վերջիւստ կ'ըլլամ այն հոյակապ

բաժինը զոր ձեր Միաբանութիւնը բերաւ ա-ւելցուց խմացական և կրօնական այս հարստու-թեան՝ այսինքն հայ Աստուածաշունչ Գրքին: Միաժամանակ հաւաստած ալ կ'ըլլամ թէ ինչպէս Վենետիկի Ս. Ղազար կղզին առաջ-նակարգ կեդրոն մ'եղած է Ս. Գրքի ուսում-ներուն:

Այսօր կը շնորհաւորեմ ես ձեր Միաբանու-թիւնը այն եռանդուն աշխատանքին համար, զոր կատարեց ծաւալելու Աստուածաշունչ Գրքը, ինչպէս նաեւ իր աւանդական նկա-տուած բարեպաշտական հոգւոյն և արգիւնա-ւոր գործունէութեան համար, որ մեծապէս պատիւ կը բերեն իր անցեալին:

Եւ որովհետեւ շրջապատուած ենք հայասե-րունեց պատանիներէ, անհնար է որ ես անտեսեմ զիրենք: Կը մաղթեմ ձեզ ամէնուգ, սիրեցեալ պատանիներ, որ հաղորդակից ըլլաք ձեր Նախ-նեաց և զձեզ դաստիարակող Հայրերու՝ Ս. Գրքին հանդէպ ունեցած պաշտամունքին: Աս-տուածաշունչ Գրքին մէջ դուք հոգւոյ վե-հօւթեան օրինակներ պիտի գտնէք, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ յորդորներ և խորհրդածութիւններ, որ զձեզ առաքինութեան և սրբութեան պիտի առաջնորդեն: Հոն պիտի գտնէք Աստուած ինք-նին, վասն զի Ս. Գրքը մարդկային հեղինա-կութիւն չէ այլ աստուածային՝ Աստուծմէ ներշնչուած ըլլալուն համար: Սա այն գիրքն է որ Ռուսոյէ հետեւեալ խոստովանութիւնը կրցած է իւլել. «Կը խոստովանիմ որ Ս. Գրոց մեծվայելչութիւնը զիս կը հիացնէ, Աւետա-րանի սրբութիւնը սրտիս կը խօսի: Նկատե-ցէք իմաստասէրներու գրքերը իրենց բովան-դակ շքեղութեանը մէջ. որքան փոքր են բազ-դատմամբ ասոր: Միթէ կարելի է որ այսքան վսեմ և միաժամանակ այսքան պարզ գիրք մը մարդու գործն ըլլայ» (Եմիլ Ա. 14):

Հուսկ Ուխտիս Ընդհ. Աբբահայրը ամ-փոփեւելով ըստածները և խօսքն յատկա-պէս ուղղելով Մուրատ-Ռափայէլեան սա-ներուն՝ շեշտեց անոնց թէ ինչքան խոր տեսութիւն և ինչ մեծ ծրագիր մշակած են հեռաւոր դարերուն մէջ Սահակ ու Մեսրոպ՝ ոչ միայն հայ ազգի հոգեկան սնունդն հոգալով այլ նաեւ տալով անոր ազգային ու քաղաքական գոյութիւն հայ Գրին շնորհիւ. հետեւաբար որքան փա-րելու է հայ լեզուին որպէս ամէնէն հիմ-

նական և մեծ ազդակը մեր ազգային և ցեղական պահպանումին համար ու մաղթեց և յորդորեց որ հայ լեզուի մշակոյթն իրենց սրտին մէջ մեծագոյն տեղն ունենայ և անով նուիրուին իրեն ազգասէր տիպարներ մեր հայրենիքի վերականգնումին և անոր յարաճուն զարգացման:

Ժամը 3-ն էր երբ սկսաւ նուիրական օրուան հանդէսի տօնախմբութեան մեծ դրուագը՝ Մ. Ռ. վարժարանի Թիէփուեան շքեղ դահլիճին մէջ:

Բաց ի ազգային գաղութէն և Ուխտիս Հայրերէն ու աշակերտութենէն՝ հոն էր Վենետիկոյ ընտրանին:

Եւ իսկապէս Ուխտիս ընդհ. Աբրահօր քով բազմած տեսանք Վենետիկոյ Պատ. րիարքական Աթոռակալ եպս.ը Երեմիչ, Քաղաքապետին և Ծովակալին և բանակի զինուորական ներկայացուցիչները, Գաւառին և Վենետիկոյ ընդհ. Մատենադարանապետը, գաւառական Նախկին Ուսումնապետը, Վենետիկոյ կղերանոցին և այլ վանքերու մեծաւորներ, ուսուցիչներ, հիւպատոսներ, Պալիւաներու հրամանատարը, և հայասէր ու հայագէտ բարեկամներու բազմութիւն մը:

Հանդէսն սկսաւ գեղեցիկ մտածութեամբ՝ սրտայոյզ մաղթերով մը առ համասփիւռ Հայութիւնը. «Տէր, կեցո՛ դու զՀայս»:

Խմբերգի մասն ըրաւ վանքիս աշակերտութիւնը, մասամբ մեներգուած Ուխտիս ընդհ. Աթոռակալ Վ. Հ. Ղեւոնդ Վ. Տայեանէ՝ որ վարիչն էր օրուան հանդիսի երգերուն:

Ապա կէս ժամու չափ բանախօսեց իտալերէն լեզուով՝ Վ. Հ. Վարդան Վ. Հացունի: Նա կուռ և հմուտ կերպով ներկայացուց Հայ ազգի վիճակը յառաջ և և յետ Ս. Գրքի թարգմանութեան. պարզեց համառօտակի Աստուածաշունչի կրքեւանակի թարգմանութեան հսկայ ձեռնարկը, իր բոլոր դժուարութիւններով. անցաւ ապա գլխաւորապէս փաստելու անոր բազմակողմանի օգտակարութիւնը հայ ժողո-

վրդեան մէջ՝ կրօնական, բարոյական, քաղաքական, ազգային ու գրական բոլոր տեսակէտներու տակ՝ ուսկից վերջ վանքի աշակերտութեանը երգեց երկու գոհար հայ Շարակնոցէն. «Ընդ լուսանալ միաշարաթին» (Ա. 2 Հովարթի Յարութեան) և «Որ զհրեշտակին» (Ա. 2 Մեծացուցե). երկուքն ալ իրենց սրտագրաւ եղանակով մեծ գնահատանքի արժանացան:

Ապա խօսք առաւ քաղաքիս կղերանոցին Ս. Գրոց Ուսուցիչը F. Zenato հայագէտ երիտասարդ քահանան «Վենետիկ և Հայաստան» տիտղոսին տակ ցուցադրելով Հայ և իտալ դարաւոր յարաբերութիւններ, Մխիթարեանք ու իրենց դերը Հայ Վերածնունդի և Աստուածաշունչի մաքրագործման արդիւնքով: Կ'արժէ հոս տալ այդ բանախօսութիւնն իր ամբողջութեամբ մեր հայ ընթերցողներուն.

«1715 տարւոյ Ապրիլին՝ վենետեան ցեղանաւէ մը կը բաժնուէր և թեթեւ նաւակով մը Պերճապայծառին (Վենետիկոյ Հասարակապետութեան) հողին վրայ ոտք կը գնէր Մեծն Մխիթար (Մխիթարիչը) իր ընկերներով: Սօրէայէն կու գային անոնք՝ ուր Մոչէնիկոս Ծովակալը, որ յետոյ դուքս ընտրուեցաւ, և Անճէլոյ Էմիլ կառավարիչը գլխով անոնց հանդիպած դրժբախտութեան վրայ և տեսնելով անոնց մէջ ուղղափառ հաւատք մը, նաև դրած էին զանոնք գէպ ի Վենետիկ: Այդ փախստականները շատ մը փորձանքներէ անցնելէ վերջ՝ կու գային ապաւն ինդրելու Ս. Մարկոսի առիւծին հովանոյն ներքեւ:

Պերճապայծառ Հասարակապետութիւնը՝ Վենետիկոյ մեծութեան և ապնջականութեան արժանաւոր հիւրասիրութիւն մը ցոյց տուաւ փախըստականներուն, ու 1717-ի Սեպտ. 8-ին Երեւոյթաւ Մխիթարայ և իր ընկերներուն կը շնորհէր մշտնջենաւոր կերպով Ս. Ղազարու ամայի կրդղին, փոխարէն՝ քսան տարին անգամ մը չորս լիպրա մեղրամոմ վճարելու պարտականութեամբ. որպէս զի ապագային կարենային իրաւունք ստանալ գնելու և տէր դառնալու կղզոյն, և նաև, որովհետեւ թղլատուած չէր Միաբանութիւններ հաստատե՞լ բայց եթէ քաղաքէն դուրս ուրիշ տեղ և ան ալ Պերճապայծառին բարեհաճութեամբ:

Եւ Երեւոյթաւ մտքէն անգամ չէր անցնէր ինչ որ պիտի ըլլար օր մը այն կղզին՝ շնորհիւ այդ կրօնաւորներուն, որոնց միակ հարստութիւնը այն ատեն կը կազմէր՝ մեծ հաւատք մը և հաստատուն սէր մը հայրենիքի:

Ոչ խաղաղ ապրելու փափագը, ոչ ալ հալածանքներու երկիւղն էր որ զիրենք հեռացուցած էր իրենց բնիկ քաղաքներէն, այլ լուսաւորեալ եռանդ մը լաւագոյն կերպով օգտակար ըլլալու իրենց ազգակիցներուն՝ ընկճուած այլազգիներէն և կամ հեռու իրենց՝ Մայր Հայրենիքէն: Անոնք, ով պարոններ, Ս. Ղազարը կ'ուզէին ընել ոչ թէ պարզապէս հոգեկան անքոյթ ապաստանարան մը այլ ընդհանուր բանակետող հոգեկան մարտերու և լուսաւոր փարոս մը որ շատ հեռուներն արձակէր իր լոյսը: Այժմ՝ գրեթէ երկու դար վերջ, կրնանք իրաւամբ հաստատել որ այդ փախստական հայերը առաւելօքն փոխաշակնութեան, և շատ աւելին տուած են Վենետիկոյ՝ քան ինչ որ ստացած են այն ատեն: Որովհետեւ, ով տեսք, թեւեւ անոնք Վենետիկ եկան այնպիսի ժամանակի մը մէջ, երբ Հասարակապետութիւնը դեռ կը սփռէր իր շառայները և դեռ հարուստ էր փառաշէղ անցեալով մը, սակայն սկսած էր վենետեան բախտին աստղը խոնարհել՝ ըլլայ իսկ ոսկիափայլ վերջալոյսի մը գիւթանքով, մինչդեռ անոնք (Մխիթարեանները) յառաջացան գէպի իրենց բարձրութեան միջօրեան՝ վերապրելով (Վենետիկոյ) անփառունակ անկումէն վերջն իսկ և բարձր պահելով միշտ Վենետիկոյ անունը Արեւելքի և Արեւմուտքի մէջ օտար տիրապետութեան ամէնէն աւելի մուայ շրջաններուն, յարգուելով նոյն իսկ Պոնաբարթէն և տեւելով մինչեւ Նոր Իտալիոյ արշալոյսը և մեր ազգային գիտակցութեան զարթոյթի ժամանակները: Հետեւեալը հարկ է որ, Հայաստանի կրօնական և ազգային մեծագոյն եղելութեան 1500-ամեակի այս հանգիստակատարութեան առթիւ Վենետիկն ալ թէպէտ ամենատար ձայնով իր նուստ զաւակներէն միոյն, յայտնէ իր ուրախութիւնը և վառ երախտագիտութիւնը Նախախնամութեան և Անոր այն արժանաւոր գործերէն ուրոնք կերտած են իր լճակներուն ծոցին մէջ, իր իսկ նախնեաց աշտարակին և իր փառքի փարոսին յանդիման, փարոսը Հայաստանի փառքերուն և զուգած են դարերու ընթացքին Վենետիկոյ անունը քրիստոնէայ Հայաստանի անուան հետ: Հայերը՝ Մխիթարէն առաջ անծանօթ չէին

Վենետիկոյ մէջ. 1300-էն ի վեր վաճառականութեամբ պարապող ծաղկեալ գաղութ մը կ'աճէր հոն, ունենալով միանգամայն սրբատեղի մը՝ Ս. Խաչ եկեղեցեակը՝ հայ ծէսի սրբազան արարողութեանց համար: Կար նաև Հայոց Թաղը և Ruga Giuffa-ն 1600-ին և Ս. Գեորգ կղզոյն մէջ իրենց գերեզմանատունը, և ինծմէ աւելի հմուտներ կրնան խօսիլ ձեզի ասոնց և ուրիշ կէտերու շուրջ. բայց ես իբրեւ քահանայ և Ս. Գրոց ուսուցիչ, հայերէն Աստուածաշունչի այս տօնին առթիւ կ'ուզեմ պարզապէս յիշատակել այն յատուկ յարաբերութիւնը որ ունի Վենետիկը՝ մեծ եղելութեանս հետ և հանգիստակատարութեան մասնակցելու այն մեծագոյն իրաւունքը՝ որ իրեն կը պատկանի:

Վենետիկ, տպագրութեան առաջին որդանէն ինչ մին, առաջին որդան է հայ տպագրութեան 1512-ին (Ախթարք, Սաղմոսարան տպագրութեամբ): 1567-ին՝ հոս Վենետիկոյ մէջ՝ կը տպուի Աստուածաշունչի գործածական ամենակարեւոր մաս մը՝ Սաղմոսարանը՝ Աբգար դպրի ձեռքով և որ կ'ընծայուի նաև Ս. Քահանայապետին՝ Ս. Կարոլոս Պորրոմէոսի ձեռքով: Ստոյգ է որ բովանդակ հայերէն Ս. Գիրքը 1666-ին Ամբագերտամ տպուած է Ոսկան անուամբ քահանայի մը ձեռքով՝ Հայոց կաթողիկոսին հրամանով, բայց այդ տպագրութիւնը՝ այժմ դժուարագիւտ՝ չի կրնար բաղադատութեան գրուել անոր հետ՝ զոր Մեծ Հիմնագիրը և Հայոց երկրորդ Լուսաւորիչը՝ Մխիթար տպագրեց ի Վենետիկ, 1735-ին, ճիշտ երկու դար առաջ: Այս տպագրութեան արժէքը կը կայանայ անոր մէջ որ (հայ) օրինակը բաւական մը կը սրբագրուի և կը մաքրուի լեզուական վրիպակներէն ու ԺԴ-ԺԸ տիւրը դարերու տգիտութեան խեղաթիւրումներէն. իսկ գեղարուեստական տեսակէտով 1700-ի գլուխ գործոց մ'է: Նոյն ինքն Բենեգիլիոս ԺԴ. Ս. Քահանայապետը շնորհակալութիւն յայտնեց Մխիթարայ այդ տպագրութեան համար: Հայ աշխարհը իր ցնծութեան տօնին, յետ Մխիթարայ անուան, երախտագիտութեամբ կը յիշատակէ նաև Զօհրապինը՝ որ 1805-ին ի լոյս ընծայեց Վենետիկոյ մէջ ամբողջական ընտիր Աստուածաշունչ մը, որ արժանի է իր վայելած մեծ համբաւին՝ քանի որ (հայ) բնագիրը Մխիթարեաններու Հիմնագրին մահուանէն վերջ ստացած ութ ոչ շատ հին բայց ընտիր ձեռագիրներուն վրայէն առնուած է, նշանակելով նաև ստորեւ ընթերցման տարբերակները:

Զօհրապի օրինակը բաղդատուած, առանց տարբերակներու՝ դարձեալ Վենետիկ տպագրուեցաւ 1860-ին (Սիրաքի գիրքը զոր Զօհրապ յաւելուածին մէջ գրած էր՝ այս նոր տպագրութեան մէջ առաջին անգամ լոյս տեսու ուրիշ հնագոյն թարգմանութեան մը վրայէն)։ Նոյնպէս Վենետիկ մէջ եղած են Նոր Կտակարանի ուրիշ ընտիր տպագրութիւններ յաջորդ շրջանին։

Այս տպագրութիւններն իրարու յաջորդեցին միշտ աւելի մեծ կատարելութեամբ ազնիւ և սրբազան ձեւով, և մեր ունեցածներուն մէջ անոնք լաւագոյններն են՝ առ ի չգոյէ քննական նոր տպագրութեան մը։ Այնպէս որ, ամբողջ Հայ ազգը, ունենալու համար Աստուածաշունչը հայերէն թարգմանութեան աւանդամբարը ձեւին մէջ, պէտք է գնէ զայն Վենետիկ, Միսիթարեաններէն։ Հոս (սրահին մէջ) կազմակերպուած Յուդահանգիստին մէջ, հայերէն ժ-ժէ դարերու անգին ձեւագիրներուն հետ միասին կարելի է տեսնել նաեւ Միսիթարեաններու կատարած Աստուածաշունչի տպագրութիւնները՝ զորս հայ ազգը կը ներկայացնէ իբրեւ տիպար օրինակները իր տպագրական արուեստին։ Ինչ որ այլեւս առանձնաշնորհ կը կազմէ Ս. Ղազարու Հայրերուն, ուր իր բաժինն ունին նաեւ համբերող, հաւատարիմ և արուեստագէտ Վենետիկցի գրաշարը, փորագրիչն ու տպագրողը։ Պարոններ, նման գործերու համար Վենետիկ իրաւացի կերպով կրնայ սրածիւր քանի որ իմաստուն և յօժարափոյթ մասնակցութիւն մ'ունի, զոր միշտ ընձեռած է ու կ'ընձեռէ ցարդ Միսիթարեան Հայրերուն։ Բայց ոչ միայն Վենետիկը, ով տեաք, այլ նաեւ Ս. Գրքն ու սուսնասիրող բոլոր աշխարհ՝ երախտապարտ պէտք են ըլլալ Ս. Ղազարու Հայրերուն, որոնք շնորհիւ իրենց արամագրութեան տակ ունեցած աշխատութեան թանկագին միջոցներուն, Աստուածաշունչի տարբերակներուն համեմատական աշխատութեամբ այսօր մեծապէս գնահատուած են մասնագէտներուն — քննարան և մեկնիչ — լայն շրջանակէ մը՝ մինչև մզկիւ չափ ուղղակի ծանօթանալու այն մեծ գանձերուն՝ սորվելով սքանչելի հայերէնը, որ, թէպէտ բաւական դժուար, բայց հեռու չէ գասական լեզուներէ՝ պատկանելով հնգերկրապական կոչուած լեզուներու ճիւղին։ Բաց աստի, ինչպէս Պայրըն ալ փորձով կ'ըսէր, այնքան ճիւղ և վսեմ լեզու մ'է որ անոր պատճառած հաճոյքը լիովին կը փոխարինէ սորվելու համար թափուած աշխատանքը։ Այս ըսածին համադրուելու համար կը բաւէ նոյն իսկ կարգալ միայն աւետարաններու թարգմանութիւնը՝ որ դասական արձակի գեղազանց տիպարներէն մին նկատուած է։

Բացի այս աշխուական շարժառիթներէն որոնց համար Վենետիկը պէտք է պատուէ Ս. Ղազարը և Հայաստանը, կայ ուրիշ մը, ով տեաք, զոր չեմ կրնար չյիշատակել։

Միսիթարայ դասակները նմանող և հետեւող նախկին դարերու Ասորական և Յունական Արեւելքի հայեցողական փորձառութեամբ դարբնուած կրօնաւորներուն, նորոգեցին մեր մէջ ի Վենետիկ և Վենետիկէն ծանօթացուցին բոլոր աշխարհի Եկեղեցւոյ նախկին դարերու հրաշալիքները, կենդանացուցին և ցարդ կը կենդանացնեն Կապադովկեան լաւագոյն կրօնաւորութիւնը Ս. Բարսեղ մեծին, Գրիգոր Նազիանզացւոյն և Գրիգոր Նիսացւոյն։ Կրկին կենսք շնորհեցին Սիւրիոյ և Պաղեստինի մենաստաններուն՝ ուսկից, յետ երկար տարիներու աղօթքի, և Ս. Գրքին վրայ ուսման և խորման՝ գուրս կ'ելլէին Նիկիոյ, Եփեսոսի և Քաղկեդոնի հաւատքին ախոյեանները և սիրոյ քարոզիչները։

Միսիթարեանները, ով տեաք, ըլլալով հանգեւած մեզի օրինակ իբրեւ խորապէս և աւանդապէս կրօնաւորներու՝ որ գիտեն բարձր բռնել յարգը սուրբ Գրքին՝ պահելով զայն իր ողջ անարատութեան և արժանիքին, հաւատարմութեան և թարգմանութեան մաքրութեան մէջ, կը ցուցնեն նաեւ, հակառակ բողոքական և ոչ-կաթոլիկէ ուսումնասիրողներուն և քննադատներուն, որոնք աքնելով հանգեւած Ս. Գրքի շուրջ՝ Ս. Հերոնիմոսի ըսածին պէս «ուղեւ ծուծին չեն հասնիր, այլ կեղեւ կը կրծոտեն», թէ ինչպէս բաւական չէ վերակազմել Ս. Գրքի բնագիրը իր հարազատ ամբողջութեան մէջ, այլ պէտք է թափանցել ուղեւծուծին մէջ այս հինաւորաց բայց միշտ տոկուն ծառին՝ այսինքն է Ս. Գրքին, ծծելու համար անկէ այն կենսատու հիւծը որ վերանորոգէ մեր հոգեկան կեանքը և գործել տայ մեզի՝ սրբագիր էջերուն վրայ խորհրդածած վարդապետութեանց համաձայն։

Միսիթարեանները, պարոններ, հաւատքի միութեամբ, Հռոմայ աթոռին հանդէպ հաւատարմութեամբ, կենսքի խստամբերութեամբ, որբերու, լքուածներու և նահատակներու զաւակներուն հանդէպ իրենց ցոյց ցուած նիւթական և հոգեւոր գթութեան գործերով, Արեւմուտքի հետ հակա բայց լուին գործակցութեամբ, ուրիշ ին արժանեաց ըմբռնումով, կը նպաստեն

սքանչելիօրէն և պիտի նպաստեն ազգերու դաշնակցութեան մեծ դադափարականին կազմութեան և կանգնումին. ոչ ցնորական համագործակցութեամբ մը՝ հիմնուած լոկ մարդկային շահերու կամ պարզապէս մշակոյթի տեսակետով, այլ ճշմարիտ և միակ քրիստոնէական քաղաքակրթութեան, իւրաքանչիւր ազգերու սեփական արժանիքին գնահատման. ոչ միջազգային սատանայական դաշինքի մը՝ այլ Քրիստոսի մէկ, ազգութեան վեր, գերբնական միութեան վրայ։

Փութացնէ թող Աստուած, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի, Ս. Սահակի և Մեսրոպի, Հայաստանի նահատակներուն և մասնաւորապէս բարեխօսութեամբ Ս. Կուսին՝ որուն որդեգիր են Միսիթարեանները իրենց հիմնադրին կամքով, այս գերագոյն դադափարական իրականացումը Հայաստանի բարեւոյն, քրիստոնէայ բաժանեալ Արեւելքի՝ դէպի Հռոմէական Աթոռ վերադարձին, Եկեղեցւոյ և քաղաքակրթութեան յաղթանակին համար»։

Յետ Կոմիտասեան հայ ժողովրդական երգի մը «Հովիւր սարում տխրեց» զոր խմբերգեցին վարժարանի սաները, Հ. Եղիա Փէչիկեան խմբագրապետ «Բազմավէպ»-ի՝ ներումն հայցելով օտարալեզու հանդիսականներէն՝ իր խօսքն ուղղեց հայ գաղութին, մեր աշակերտութեան։ Մեծ յիշատակին պատկերացումը տեսական հմայքով, Հայ Գրի հրաշքն և սրբակերտութիւնը աստուածային խօսքերով, Մեսրոպի, Սահակի Վառժապուհի և Թարգմանչաց ոգեկոչութիւնը այնպիսի զգայուն շեշտով մը որ իր մէջ խոր յուզում կը յայտնէր՝ զրաւեցին հայ սրտերը, որ կարծես պահ մը ապրեցան Ոսկի դարուն, անոր յարութեան և յաղթանակի կեանքը։

Խօսքերը կ'աւարտէին անհուն երախտագիտութեան ուղերձով առ մեր սուրբ Թարգմանիչներն ու լոյսի արքան՝ որոնց առջեւ կը հրաւիրէր կատարել անխախտ ուխտը Հայ Գրի պաշտամունքին՝ որ պիտի բանայ մեզի նոր Ոսկեդարեր Հայ Յեղի անմահութեան մէջ։

Կարօտակէզ հոգւոյ մը խօսքերուն պէսակն եղաւ հայրենարարձիկ «Հայաստան, երկիր դրախտավայր»ը, զոր մեներգեց

Վ. Հ. Աւետիս Վ. և խմբերգեցին վանքիս աշակերտները ի խանդով և նրբութեամբ։

Երիտասարդ Խալիլոյ կարովով լի՝ ներկայացուց հանդիսականներուն «Հայ սերունդը կրօնական և մշակութային մեծ եղելութեան առջեւ» Գասպար Քէօրոյլեան ուսանող ճարտ. նախկին Մ. Ռափ. սան, գեղեցիկ և կորովի խալերէնով մը որ պատիւ կը բերէր։

Այն շեշտեց Հայ միտքն ու իր ստեղծագործութիւնները, Հայ մշակոյթն իր բազմազան ճիւղերով և թէ որքան լաւագոյն բախտի արժանի ցեղ մ'է, որ դարերով կը պայքարի յանուն ազատութեան, յանուն քաղաքակրթութեան և թէ որքան նմանութիւններ ունի իտալ ցեղին հետ, որքան կապեր դարաւոր, և ատոր համար իսկ այնքան խոր է մանաւանդ այսօր հայերու համակրութիւնը անոր վերելքին և ներկայ մեծամեծ ձեռնարկներուն համար։

Յետ «Երկինք և երկիր» հայկական ժամագրքի հրեշտակային անզուգական համերգին՝ որ վառ և զգայուն կերպով ներգործեց հանդիսականներուն վրայ՝ բեմ ելաւ Գերպ. Երեմիչ եպիսկոպոսը, և իբրեւ փակում ճեմարանական այդ ակումբին՝ յայտնեց իր ամենամեծ ուրախութիւնն և գոհունակութիւնը գեղեցիկ հանդէսին համար. յուզուած շեշտով շնորհակալութիւն յայտնեց Ուխտիս՝ որ կազմակերպելով նման մեծ և պատմական յիշատակի մը նուիրուած հանդէսը՝ այնքան բան սորվեցուցած էր՝ հեռաւոր Արեւելքի այդ փոքր ու մեծ ազգի մասին։

«Ճշմարիտ պարգեւ մը եղած է, ըսաւ նա, արդարեւ Միսիթարեան Միաբանութիւնը, ոչ միայն Հայոց, այլ նաեւ Վենետիկեոց համար։ Ես անձամբ մասնակցելով երանաշնորհ Միսիթար Աբրահոր սրբացուցման դատի քննութեան ժողովին, կրնամ վկայել թէ ինչպէս ամէն բան շինիչ է այդ սուրբ Հիմնադրին վարքին մէջ, և թէ ինչպէս անոր յաջորդները ստուգիւ հանդիսացած են արժանաւոր որպիսիներ այդպիսի մեծ Հօր մը...»

Ս. Ղազար լոյս մըն է ոչ միայն գիտնականներու, այլ նաեւ վեհապետական ժողովրդեան համար. եթէ Հայերն երախտապարտ են վեհապետական ժողովրդեան, ապա իրենց ասպնջականներուն, ասոնք ալ նոյնչափ երախտապարտ կը զգան ինքզինքնին Հայոց հանդէպ, վասն զի Ս. Ղազար լուսեղէն փարոս մ'է, արեւ մը, այն արեւը որ կը յուսանք թէ պիտի ճառագայթէ որ մը համակ ուղղափառ Հայաստանի ճշմարիտ մեծութեան վրայ...»:

Խօսքեր փակման, որոնք ընդհատուեցան սրտի յուզումէն և պակասեցան երկար և խանդավառ ծափերով, ինչպէս անկէ առաջ բոլոր բանախօսութիւններն և երգերը:

Նուիրական հանդիսին ամենամեծ փայլ մ'էր և իսկապէս օտարներուն խոր զմայլման և հետաքրքրութեան առարկայ՝ յորելինական ցուցահանդէսը վանքի Հայկական Մատենադարանի թանկագին ձեռագիրներով: Պահ մ'առաջ լսուած տեսական, պատմական այնքան բացատրութիւններուն քով կը տեսնէին անոնց զգալի և համոզիչ փաստերը՝ թանկագին գոհարներ հնադարեան զրջութեան, հայ մանրանկարչութեան, վերջապէս ընդհանուր հայ արուեստին իր զանազան գծերուն մէջ և հայ Մշակոյթին:

Բացի Աստուածաշունչի Ժ-ԺԷ դար հսկայ և գեղարուեստական զրջագիրներէն՝ ցուցադրուած էին հայերէն Ս. Գրքի տըպագրութեան ուրոյն բաժիններ. նախ վեհապետներ (Ախտարը, Ուրբաթագիրը անդրանիկ հայ տպագրութիւն Մեղապարտ Յակոբի ի վեհապետի 1512-ին) Արգար զպրի Սաղմոսարան՝ 1567-ի, ինչպէս ապա հնագոյն Աւետարաններ, ժամագիրք եւն:

Այլուր կար ճոխ բաժին մը ուրիշ հին և թանկագին տպագրութիւններու, ինչպէս

Ամաղերտամի՝ որոնց մէջ կը փայլէր Ոսկանեան Աստուածաշունչը՝ (1666-8) անդրանիկ իր տեսակին մէջ, ինչպէս և Սաղմոսարան, ժամագիրք եւն. ապա Մարտիրոս 1600-1700 տպագրութիւններ՝ Աւետարան, Սաղմոս եւն, հուսկ Նոր Զուգայինները:

Յատուկ բաժին կը կազմէին Մխիթարեան տպագրութիւնները՝ սկսեալ հնագոյններէն, որոնց կեղծոնը բազմած էր Մխիթար Արքայի չքնաղ Աստուածաշունչը՝ իր աջին ու ձախին ունենալով Զօհրապեան և Բագրատունեան տպագրութիւնները, և ապա Աւետարանի, Սաղմոսարանի և Ս. Գրքին այլ մասերու բազմութիւն տպագրութիւններ:

Անդին ընդարձակ բաժին մ'ալ յատկացուած էր արտասահմանի մէջ հրատարակուած գրքերէ բոլոր Ս. Գրքերուն՝ ամբողջական և մասնակի:

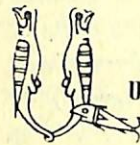
Եւ թէպէտ այդ ամէնը լոկ նմոյշ մ'էր հայ մշակոյթի մէկ ճիւղին՝ այն է Ս. Գրքին, և սակայն դժուար է մեզի պատկերացնել այն զգացումն և խոր գնահատանքը զարմացումով խառն՝ զոր յայտնեցին հանդիսականները երբ հրաժեշտ առին մեզմէ, մաղթելով որ նման մեծ քաղաքակրթութիւն ունեցող ազգ մը լիովին ունենայ ազատութեան և անկախութեան լայնագոյն ասպարէզ յառաջ տանելու իր մշակութային չքնաղ ձիրքերը՝ հայութեան փառքին և մարդկութեան օգտին համար:

Եւ թէեւ օտարներէ չէ որ պիտի սորվինք մեր ձիրքերն և ազգային արժէքները, սակայն անոնք ալ իրենց կարգին կու գան զմեզ համոզելու՝ թէ իսկապէս մեծ եղբւր են մեր Հայերը և այդ մեծութիւնը կը պարտին իրենց պաշտամունքին առ Հայ Գիրն և Աստուածային Գիրքը:

Թող այդ ըլլայ և մեր ուխտն և թելադրութիւնը բոլոր անոնց որ հայ են անունով և սրտով և լեզուով միանգամայն:

ԽՍՐ:

ԵՐԿԶԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԽԻԹԱՐ ԱՐԲԱՆՈՐ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻ Հայերէն Թարգմանութեան Ժեզարադարձի համազգային մեծ տօնին և սրբազան Յորելեանին առնթրելով յիշուեցաւ «Բագմավէպ»-ի և ընդհանուր Հայ Մամուլին մէջ երկդարեան Յորելեան մ'ալ Ս. Գրքին հետ անմիջական աղբսով, այսինքն Մխիթար Արքայի հրատարակած Աստուածաշունչի երկհարկաւորութիւնը. 1735-1935: Այդ է որ ահա մենք ալ պիտի արձանագրենք հոս իրեւ յաւելուած մը «Բագմավէպ»-ի ներկայ միացեալ թուին՝ նուիրուած 1500 ամեակի փառապանծ յիշատակին, ընթերցողին ուշադրութեան յանձնելով նկատել գեղեցիկ գուգադիպութիւնը Աստուածաշունչեան յորելեաններու մէջ, ուր առաջինը մեր գրականութեան սուրբ Հիմնադիրն էր, զոր հետեւին մեր ժողովուրդը նոյն սրբազան գործը վերածնողին ձեռքով է որ կ'ընծայուի Հայ Ազգին, և այսպէս Սահակ և Մեսրոպի պաշտելի անուններուն քով կ'անմահանայ Մխիթար Արքայի անունն ալ:

*
* *

Ստոյգ է որ դարագլուխ կը կազմէ և իր առաջնութեան իրաւունքին հետ ամէնու գնահատանքին արժանի է Ոսկան վ. Երեւանեցւոյ 1666-ին Ամատերգամի մէջ ի լոյս ընծայած Հայերէն Աստուածաշունչը:

1. Բաց ի Ժեզարուն անկեալ հայերէն խորթ ձեւերէն՝ որոնցմով եղծած էր նախնեաց Թարգմանութեան գեղն ու շնորհը՝ Ոսկան վ. բարեմիտ բայց աննիւթի յանդգնութեամբ ձեռնարկած էր ունիթոսական աղճատ ու անշնորհ լեզուով՝ լատիներէնէն Թարգմանեւ Սիրաբի Գիրքը, զոր չէր գտած դժբախտաբար. «Քանզի առ նոստ (առ շատինս) զոն գիրք Յետեայ որդւոյ Սիրաբայ կատարելապէս ընկալեալ ըստ այլոց Աստուածաշունչոց գրոց... զոր և ես ըստ իմում կարի Թարգմանեալ յօրի-

ծաշունչի անդրանիկ տպագրութիւնը - իր նշանակելի առաւելութիւններովն ու ծանր թերութիւններովն»:

Սակայն Մխիթար Արքայի հրատարակութեան անով չի կորսնցներ իր յատուկ դիրքն և արժէքը, ըլլալ հոն թափուած ջանքին համար՝ սրբագրելու որքան կարելի էր Ոսկանեան տպագրութիւնները, ըլլալ նաեւ գեղարուեստական անմրցելի տեսակէտին համար, որով ամբողջ ազգէն և օտարներէ գնահատուած է ցայսօր:

Հայերէն Աստուածաշունչի տպագրութեան պատմականը. —

Առաջին անգամ 1584-ին է որ Ստոյ Ազարիա կաթողիկոսը կը հետաքրքրուի այս կարեւոր հարցով, և գիտնալով որ գործը Արեւմտեան մէջ դիւրաւ կրնար յաջողի տպագրութեան զարգացման շնորհիւ, Հռոմ մէկը կը ղրկէ՝ գրելով միանգամայն առ Ս. Փահանայապետն Գրիգոր ԺԳ:

«...Կու ղրկենք այս գրովս զՅովհաննէս վարդապետն և եպիսկոպոս... Աստուածաշունչ գրքով մի Հայոց. վասն զի քու Սրբութիւնդ հրամայեցէ որ պատմուի (= տպուի) ի պէտս ամենայն ազգիս Հայոց, վասն զի յամենայն ազգիս Հայոց, որ է շատ և բազում՝ ճորով թէ գտնուի քսան Աստուածաշունչ ընդ ամէն»...:

Որքան ալ իրաւցնէ թիւը չափազան-

նեցի ըստ դադատացւոցն (իմա՝ շատինացւոցն). քանզի մեզ ոչ գոյր լիապէս, այլ ծաղկաբաղ արարեալ» (էջ 831-2): Մխիթար Արքայի ալ ապա, չունենալով առձեռն ոչ մէկ ձեռագիր, կը ստիպուի ընդունիլ զայդ, մինչեւ որ 1805-ին Զօհրապեան և 1860-ին Բագրատունեան տպագրութեամբ կը հրատարակուի Ոսկեդարեան Թարգմանութիւնը Ս. Գրոց այդ գրքին և ի սպառ կը բարձուի լեզուական գայթակղութիւնը զոր գործած էր խեղճ Ոսկան վ. արդապետ. (Հմտ. աստ. էջ 452):